

PREGLED ARHIVSKEGA GRADIVA IN NJEGOVA PROBLEMATIKA V MUZEJIH SEVEROVZHODNE SLOVENIJE

Irena Mavrič *

UDK: 930.253:069(497.4)

Irena Mavrič: Pregled arhivskega gradiva in njegova problematika v muzejih severovzhodne Slovenije. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 1/2002, št. 1, str. 232 - 244.

Izvirnik v slovenščini, izvleček v slovenščini in angleščini, povzetek v angleščini.

Avtorica obravnava dediščino arhivskega gradiva v muzejih severovzhodne Slovenije in njegovo problematiko. V prvem delu podaja pregled arhivskega gradiva v Muzeju narodne osvoboditve Maribor, Koroškem pokrajinskem muzeju, Pokrajinskem muzeju Ptuj in Pokrajinskem muzeju Murska Sobota. V drugem delu pa izpostavi problem arhivalije in muzealije.

UDC: 930.253:069(497.4)

Irena Mavrič: Archival Material and Field Related Problems in Museums of North-Western Slovenia. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 1/2002, No. 1, pp. 232 - 244.

Original in Slovenian, abstract in Slovenian and English, summary in English.

The author discusses archives kept in museums of north-western Slovenia and field related problems. In the first part the author presents the archives kept in the Museum of National Liberation in Maribor, the Regional Museum of Carinthia, the Regional Museum in Ptuj and in the Regional Museum in Murska Sobota. In the second part of the report the author tries to point out problems related to the definition of archives and museum items.

Muzeji pri nas in po svetu hranijo tudi najrazličnejše arhivsko gradivo, ki kronološko zajema čas od srednjega veka pa vse do današnjih dni. V svojem prispevku bom v prvem delu podala kratek pregled arhivskega gradiva, ohranjenega v zgodovinskih oddelkih muzejev v severovzhodni Sloveniji, ki so se ukvarjali s preučevanjem zgodovine delavskega gibanja in NOB. Zajela sem Koroški pokrajinski muzej, Pokrajinski muzej Ptuj, Pokrajinski muzej v Murski Soboti, bolj podrobno pa sem predstavila arhivsko gradivo Muzeja narodne osvoboditve Maribor, ki ima status posebnega muzeja. V drugem delu razprave sem opredelila nekatere specifične lastnosti arhivskega gradiva, ki za nas muzealce predstavlja tako arhivalije kot muzealije.

* Irena Mavrič, prof. zgodovine, muzejska svetovalka, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Ul. heroja Tomšiča 5, 2000, Maribor, Slovenija.

Muzej narodne osvoboditve Maribor je zgodovinski muzej, ki muzeološko in historiografsko obravnava novejšo zgodovino v severovzhodni Sloveniji. Ustanovil ga je Okrajni ljudski odbor Maribor, kot samostojna muzejska enota pa je pričel delovati 1. maja 1958. leta. Razvil se je iz oddelka narodnoosvobodilne borbe Pokrajinskega muzeja Maribor, njegovi zametki pa segajo v leto 1947, ko je bila v omenjenem muzeju odprta prva zbirka o narodnoosvobodilnem boju. Osnovna naloga muzeja je zbiranje, ohranjanje in preučevanje gradiva ter njegova prezentacija za obdobje pred in med prvo svetovno vojno, bojov za severno mejo, prve Jugoslavije, okupacije in narodnoosvobodilne vojne 1941 - 1945, obdobja druge Jugoslavije in samostojne Slovenije.¹ Rezultat načrtnega, sistematičnega zbiranja gradiva sta sorazmerno bogata zbirka zanimivih in zelo dragocenih muzealij (v muzeju jih je preko 20.000) ter bogat arhiv, ki obsega nad 120 tekočih metrov arhivskega gradiva (okupatorskega in partizanskega izvora) za obdobje nacistične okupacije in osvobodilnega boja ter spominsko gradivo za čas 20. stoletja.²

Arhivsko gradivo je v muzej prihajalo po različnih poteh. Konec januarja 1959. leta je muzej od Okrožnega sodišča v Mariboru prevzel 517 spisov o kazenskih zadevah iz predvojnega in medvojnega časa.³ Del gradiva - partizanskega in okupatorskega izvora, je muzej dobil od Državnega arhiva Slovenije, podružnica Maribor (danes Pokrajinski arhiv Maribor). Po sklepu Sveta za prosveto in kulturo Okrajnega ljudskega odbora Maribor št. 06/ 1 - 5965/1 z dne 13. aprila 1959 in na podlagi sklepa upravnega odbora Državnega arhiva LRS, podružnica Maribor z dne 28. 5. 1959 je mariborski arhiv predal muzeju vse arhivalije partizanskega izvora in večino gradiva okupatorske proveniencie - fonde in zbirke fondov različnih okupatorjevih ustanov, ki so delovale v okupacijski enoti Spodnja Štajerska. Obdržal pa je le dva večja fonda: Veliki župan mesta Maribor in Pooblaščenec za vprašanja dela pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko, od katerih je zadnji nastal ob delovanju okupatorjeve civilne uprave.⁴ Gradivo se muzeju ni predalo naenkrat, ampak postopoma, začevši z letom 1959, ko je bilo v mesecu juniju predano arhivsko gradivo partizanskega izvora. V letu 1960 so bili v muzej predani nekompletni izvodi okupatorskega časopisja in politični letaki, fond Štajerske domovinske zveze, fond orožniškega glavarstva Maribor in orožniških postaj, fond Komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem ter gradivo Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev ter njihovih pomagačev.⁵ S pristankom mariborskega arhiva je muzej konec novembra 1960 prevzel še spise fonda sodišča v Mariboru ter tožilstva za Spodnjo Štajersko za obdobje okupacije. V letu 1962 pa je bilo muzeju dokončno predano še gradivo fonda Državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem, urad Maribor.⁶

Največ arhivskega gradiva pa je muzej pridobil na terenu v zvezi s pripravo tematskih razstav in publikacij, pa naj gre za razstave o partizanskih enotah, o partizanskem tisku, o talcih, izgnancih, ali za razstave o društvih. S podarjenim

¹ Vodnik po slovenskih muzejih Ljubljana 2001, str. 101.

² Zloženska Muzej narodne osvoboditev Maribor, Maribor 1999.

³ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fasc.: 392, Popis gradiva Muzeja narodne osvoboditve Maribor, str. 4; (dalje citiram AMNOM, fasc.: 392, Popis gradiva).

⁴ Antoša Leskovec: Od osvoboditve do danes, 50 let Pokrajinskega arhiva Maribor 1933 - 1983, Maribor 1983, str. 17 in str. 102 - 103 ter AMNOM, fasc.: 392, Popis gradiva.

⁵ AMNOM, fasc.: 392, Popis gradiva.

⁶ AMNOM, fasc.: 392, Popis gradiva.

raznovrstnim gradivom posameznikov se je z leti v muzejskem arhivu nabralo poleg klasičnega arhivskega gradiva (posamezna poročila, zapisniki, okrožnice itd) tudi veliko osebnih dokumentov (pisma, dnevniki, legitimacije, propustnice) ter tiskanega gradiva (brošure, letaki, plakati) - skratka muzealije, brez katerih ne bi bilo razstav.

Arhivsko gradivo v muzeju lahko razdelimo v 4 sklope:⁷

1. *arhivsko gradivo do leta 1941*
2. *arhivsko gradivo 1941 - 1945; nemški in partizanski arhiv*
3. *arhivsko gradivo po letu 1945 do danes ter*
4. *spominsko gradivo za 20. stoletje*

I. ARHIVSKO GRADIVO DO LETA 1941 zajema:

Del fonda: OKROŽNO SODIŠČE MARIBOR 1909 - 1940

Prevzeti so bili le spisi, ki se nanašajo na procese v zvezi s tiskom; ostali del gradiva hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

Del fonda: MOŠKA KAZNILNICA V MARIBORU 1918 - 1941

Obsega izbrane osebne spise političnih kaznjencev - "komunistov" ter prošnje in pritožbe zapornikov

Del fonda: ZVEZA STAVBINSKIH DELAVCEV JUGOSLAVIJE, PODRUŽNICA MARIBOR 1931 - 1940

Gradivo zajema finančno poslovanje, volitve in kolektivne pogodbe.

Zbirka: PREVRATNO OBDOBJE 1918/19

Gradivo zajema boj za severno mejo

Del fonda: ŠVABSKO - NEMŠKA KULTURNA ZVEZA ZA OKROŽJE MARIBOR IN PTUJ

Nekaj dokumentov pa hrani muzej o delovanju Pokrajinskega obmejnega urada v Gradcu (Südost-Institut)

II. ARHIVSKO GRADIVO 1941 - 1945

Arhivsko gradivo partizanskega izvora je ohranjeno le fragmentarno. V pretežni večini gre tukaj za zbirke gradiva (dnevniški zapiski, legitimacije ter drugi osebni dokumenti borcev in političnih aktivistov, dokumenti partizanskih ustanov - bolnišnic in tehnik, tiski tehnik), ki so jih podarili posamezniki. Nanašajo se na politične organizacije, ki so delovale na področju mariborskega okrožja, ter na vojaške enote, ki so izvajale vojaške operacije proti okupatorju v okupacijski enoti Spodnja

⁷ Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 506 - 512 in Lojze Penič: Pregled arhivskih fondov in zbirk v AMNOM, Maribor 10. 3. 1987.

Štajerska. Fragmentarno je ohranjeno tudi gradivo o izgnancih ter gradivo iz okupatorjevih zaporov in koncentracijskih taborišč. Deloma pa je ohranjeno gradivo okrožnih načelstev narodne zaščite.

Zbirka: RAZNE VOJAŠKE ENOTE

Zbirka je fragmentarno ohranjena in zajema gradivo (posamezna poročila) od Prvega in Drugega Pohorskega bataljona, Pohorskega odreda, štaba IV. operativne zone, štaba XIV. udarne divizije, I. SNOUB "Toneta Tomšiča, II. SNOUB "Ljuba Šercerja", XIII. SNOUB "Mirka Bračiča", VI. SNOUB "Slavka Šlandra", XI. SNOUB "Miloša Zidanška", Kozjanskega odreda in Lackovega odreda.

Zbirka: SLOVENSKA VOJAŠKA PARTIZANSKA BOLNICA "JESEN" IN "KOŠUTA"

Zajema sezname ranjencev, osebje bolnišnic ter dokumente, ki pričajo o vsakdanjem življenju bolnišnic (jedilni listi, temperaturni listi, itd.).

Zbirka: RAZNE ORGANIZACIJSKE ENOTE KPS IN OF 1944 - 1945

Gradivo zajema nekaj poročil o delu Okrožnega komiteja KPS Maribor za leto 1944, nekaj sejnih zapisnikov Okrožnega odbora OF Maribor iz leta 1945, potrdila, propustnice in le nekaj poročil o delu Okrajnih odborov OF in okrajnih komitejev KPS.

Del fonda: OKROŽNA IN OKRAJNA NAČELSTVA NARODNE ZAŠČITE 1944 - 1945

Gradivo se nanaša na delovanje okrožnih načelstev Kozje in Maribor ter okrajnih načelstev Marenberg (danes Radlje ob Dravi), Pilštanj in Slovenska Bistrica.

Zbirka: PARTIZANSKE TEHNIKE IN NJIHOV TISK

Gradivo predstavlja spremne dopise, ki so jih tehnike "Tonček Žerjal", conske vojaške tehnike "Sever", Drava", "Kajuh", "Krištof - Stane Ilc", "Lacko" ter "Slava Klavora" odpošiljale z literaturo. Ohranjeni pa so tudi njihovi tiski - dnevna periodika, brošure, letaki, lističi s parolami itd.

Zbirka: IZGNANCI 1941 - 1945

Zbirka zajema podarjeno gradivo izgnancev (osebne dokumente, izkaznice, itd.).

Zbirka: POSLOVILNA PISMA

Zajema pisma talcev, obsojenih na smrt. Pisma spadajo med izjemno pretresljive dokumente naše NOV.

GRADIVO OKUPATORSKEGA IZVORA

Gradivo Štajerske domovinske zveze, Urada državnega komisarja za utrditev nemštva, gradivo iz okrožnega sodišča in ostalo gradivo okupatorskega izvora je ohranjeno v večji količini, vendar tudi to ni kompletno.

Fond: **POOBLAŠČENEC DRŽAVNEGA KOMISARJA ZA UTRDITEV NEMŠTVA NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM, URAD MARIBOR** (Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung Deutschen Volkstums in der Untersteiermark, Dienststelle Marburg /Drau)

V fond je vključeno tudi gradivo SS naselitvenega štaba Südmark (SS Ansiedlungsstab Südmark), ustanovljen je bil 1. novembra 1941 z nalogo, da organizira preselitev Kočevarjev v naselitvenem območju Brežice in Trbovlje.

Fond: **POLICIJSKI DIREKTOR /DRŽAVNA POLICIJSKA UPRAVA/ MARIBOR 1941 - 1945** (Der Polizeidirektor /Die staatliche Polizeiverwaltung /Marburg /Drau)

Fond: **KOMANDANT VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM 1941 - 1945** (Der Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD in der Untersteiermark)

Gradivo obsega spise III. referata preselitvenega štaba (Umsiedlungsstab) za leto 1941 -1942, telefonska poročila orožniških postaj Vuzenica in Podvelka o partizanskih akcijah ter poročila orožniških postaj o delovanju partizanov meseca marca in aprila 1945.

Fond: **OROŽNIŠKO GLAVARSTVO MARIBOR 1942-1945** (Gendarmeriehauptmannschaft Marburg/Drau)

Gradivo zajema disciplinske zadeve orožnikov zaradi neaktivnosti v boju s partizani ter spise v zvezi z oskrbo z gorivom za akcije proti partizanom.

Fond: **OROŽNIŠKE POSTAJE** (Gendarmerieposten) **RUŠE** (Rast), **POBREŽJE** (Pobresch), **MARENBERG** (danes Radlje ob Dravi), **PREVALJE** (Prävali), **SV. LOVRENC NA POHORJU** (St. Lorenz am Bachern), **ŠOŠTANJ** (Schönstein) in **VRANSKO** (Franz).

Gradivo posameznih orožniških postaj obsega predvsem dnevna poročila, poročila o partizanih in njihovih akcijah, tiralice in drugo.

Fond: **SODIŠČE V MARIBORU TER TOŽILSTVO ZA SPODNJO ŠTAJERSKO** (Gericht Marburg/Drau, Anklagebehörde für die Untersteiermark 1941 - 1945)

Fond: **ŠTAJERSKA DOMOVINSKA ZVEZA, ZVEZNO VODSTVO (1941 - 1945)** (Steirischer Heimatbund, Bundesführung)

Gradivo zajema podatke o osebju, o propagandi ter podatke o delu posameznih oddelkov znotraj vodstva. Gradivo ni popolno, med drugim manjka gradivo zveznega vodje (Bundesführer) Štajerske domovinske zveze.

Fond: **ŠTAJERSKA DOMOVINSKA ZVEZA, OKROŽNO VODSTVO MARIBOR - MESTO**
(Steirischer Heimatbund, Kreisführung Marburg - Stadt)

Fond: **ŠTAJERSKA DOMOVINSKA ZVEZA, OKROŽNO VODSTVO PTUJ** (Steirischer Heimatbund, Kreisführung Pettau)

Fond: **ŠTAJERSKA DOMOVINSKA ZVEZA, RAZNE KRAJEVNE SKUPINE**

Razno spisovno gradivo zajema tele krajevne skupine: Dobova (Brückel), Majšperk (Monsberg), Maribor - mesto, krajevne skupine II, III, in IV (Marburg) Markovci (Mörtendorf), Pekel (Freideck), Podvelka (Rottenberg), Ptuj - levi breg Drave (Pettau - linkes Drauufer), Radvanje (Rotwein), Ribnica (Reifnig), Ruše (Rast), Studenci (Brunndorf) in Zlatoličje (Golldorf)

Fond: **DELOVNI URAD MARIBOR** (Arbeitsamt Marburg/Drau)

V muzeju hranimo tudi nekaj dokumentov (sezname aretiranih oseb, določenih za izselitev, spisi o uslužbencih izpostave, karakteristike oseb, kopije poročil obmejne policijske postaje), ki se nanašajo na delovanje izpostav varnostne službe v Slovenj Gradcu (SD Aussen / dienst / Stelle Windischgraz 1941), v Ptujju (SD, Aussen / dienst / Stelle Pettau 1941 - 1944) in obmejno policijsko postajo Središče (Grenzpolizeiposten Polstrau 1944).

III. GRADIVO PO LETU 1945 zajema:

Fond: **KOMISIJA ZA UGOTAVLJANJE ZLOČINOV OKUPATORJEV IN NJIHOVIH POMAGAČEV, PODRUŽNICA ZA SEVEROVZHODNO SLOVENIJO 1945 - 1947**

Gradivo podružnice, ki je delovala v Mariboru od maja 1945 do konca leta 1947, obsega prepise originalnih okupatorskih dokumentov in eleboratov, ki so jih napisali člani komisije dr. Igor Rosina, dr. Mirko Brolih in prof. Franjo Baš.

IV. SPOMINSKO GRADIVO

Bogato je spominsko gradivo borcev, aktivistov, izgnancev, internirancev in svojcev padlih. Zajema različne zvrsti memoarskih zapisov, od popolnoma osebnih spominov, pričevanj, izjav, do zapisov o posameznih spopadih, sabotažnih in propagandnih akcijah za obdobje NOV. Posebej pa moramo izpostaviti zbirko "Življenjepisov žrtev II. svetovne vojne", ki je po obsegu največja in zajema skoraj celotno okupacijsko enoto Spodnja Štajerska. Manjkajo nam samo življenjepisi žrtev vojne za občino Sevnica in deloma za občino Brežice. Samo za primerjavo naj navedem, da je za Maribor in okolico zbranih kar 1526 življenjepisov. Podatke o padlih in žrtvah nasilja je takoj po vojni pričela zbirati Komisija za ugotavljanje

zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Z zbiranjem podatkov o padlih in njihovih življenjepisov so v petdesetih letih nadaljevali okrajni odbori Zveze borcev NOV. Pred razpustitvijo okrajev pa jih je mariborski okrajni odbor ZZB NOV izročil muzeju. Muzej življenjepisov ni samo hranil, ampak jih je ves čas dopolnjeval z novimi imeni in z novimi podatki.⁸ V zadnjih letih zbirko dopolnjujemo tudi s podatki za padle v nemški vojski in ustreljene po vojni.

Neprecenljivo zgodovinsko in arhivsko bogastvo predstavljajo tudi fotografije, razglednice krajev severovzhodne Slovenije in voščilnice ter plakati.

Muzejska fototeka hrani prek 50.000 dokumentarnih fotografij in negativov ter precej video in avdio gradiva.⁹ Delimo jo na:

1. *čas do leta 1918* (zajema fotografije proslav osvoboditve, vojaške enote, portrete posameznikov)
2. *prva Jugoslavija* (zajema fotografije raznih društev, spomenikov, starojugoslovanske vojske, krajev med obema vojnoma itd.)
3. *druga svetovna vojna* (fotografije okupatorjevih prireditev v Mariboru in njegovi okolici, bombni napadi na Maribor, nemška vojska, vermanšaft, partizanske enote, izgnanci, ukradeni otroci, taboriščniki - skratka življenje med vojno itd.)
4. *čas med leti 1945 in 1991* (fotografije iz vsakdanjega življenja po drugi svetovni vojni - odstranjevanje ruševin in obnova porušene domovine, proslave ob osvoboditvi, volitve, gradnja tovarn in prometnega omrežja, kulturne prireditve, šport, razni objekti, šolstvo, izleti, društva itd.)
5. *obdobje samostojne Slovenije* (fotografije o pekrskih dogodkih in vojne za osamosvojitve, sledijo pa fotografije, ki prikazujejo življenje v samostojni Sloveniji na območju severovzhodne Slovenije s posebnim poudarkom na mesto Maribor in njegovo širšo okolico).

Zbirka razglednic in voščilnic šteje preko 5000 enot, obsežna pa je tudi **zbirka plakatov**, ki jo delimo na:

1. *obdobje 1918 - 1941* (po svoji vsebini imajo letaki predvolilni in narodnoobrambni značaj, so delo partijskih organizacij, političnih strank ter raznih organizacij)
2. *obdobje 1941 - 1945* (razglasi o streljanju talcev, okupatorjevi propagandni plakati)
3. *obdobje po letu 1945* (plakati, ki zajemajo vsa področja družbenega življenja od konca vojne do današnjih dni)

⁸ Lojze Penič: *Žrtve druge svetovne vojne v občini Slovenska Bistrica*, Zbornik občine Slovenska Bistrica II, Ljubljana 1990, str. 262.

⁹ *Zloženka Muzej narodne osvoboditve Maribor*, Maribor 1999.

KOROŠKI POKRAJINSKI MUZEJ

Koroški pokrajinski muzej v Slovenj Gradcu se ukvarja s preučevanjem preteklosti Koroške od prazgodovine do danes. Ustanovljen je bil aprila leta 1951 kot okrajni muzej narodnoosvobodilne borbe, njegova ustanovitev pa je bila povezana z delovanjem učitelja in nato dolgoletnega ravnatelja Bogdana Žolnirja (1908 - 1997). Kot muzej NOB je deloval do leta 1991, že od leta 1986 dalje pa se je postopoma v skladu s potrebami po varovanju koroške naravne in kulturne dediščine preoblikoval v splošni pokrajinski muzej.¹⁰

Arhivsko gradivo, ki so ga pričeli zbirati že v okviru okrajnega odbora Zveze borcev NOV leta 1948, je razdeljeno v naslednje zbirke arhivskega gradiva¹¹:

1. Zbirka: GRADIVO IZ ČASA PRVE JUGOSLAVIJE

Fragmentarno ohranjeno gradivo obsega 5 arhivskih škatel, nanaša pa se na delovanje KP, delavsko prosvetnih društev Svoboda in Vzajemnost ter sindikatov pred vojno.

2. Zbirka: GRADIVO NEMŠKEGA OKUPATORJA

Zbirka obsega 33 arhivskih škatel in je bila pridobljena v času delovanja prvega ravnatelja muzeja Bogdana Žolnirja. Zajema seznam oseb političnega okraja Slovenj Gradec po letu 1914, posamezna orožniška poročila orožniških postaj iz Mežiške doline, spisovno gradivo občine Šmartno med okupacijo, gradivo o zaplenjenih posestih v Mislinjski dolini, vaško knjigo (Dorfbuch za Marenberg (Radlje ob Dravi), okupatorjeve propagandne tiskovine, plakate o streljanju talcev, dvojnike rojstnih in mrliških knjig iz Slovenj Gradca in podobno. Večinoma gre za originalno gradivo, le nekaj je preslikav.

3. Zbirka: Gradivo NOB

Tudi to gradivo, ki obsega 114 arhivskih škatel, je bilo pridobljeno v času Bogdana Žolnirja, z njegovim vztrajnim zbiranjem na terenu. Večji del gradiva se nanaša na partizanske tehnike in njihove tiskovine (tehnike XIV. divizije "Sova", "Krištof - Stane Ilc", "Kajuh") in na spominske zapise udeležencev osvobodilnega gibanja. Nekaj je tudi gradiva vojaških enot (štab IV. operativne cone, štab Lackovega odreda, štab III. bataljona Koroškega odreda, poveljstvo Ziljske čete, poveljstvi 1. ter 2. čete I. bataljona Zapadnokoroškega odreda, obveščevalna točka Pliberk) in političnih organizacij osvobodilnega gibanja (Okrožni komite KPS Mežica 1943 - 1944, Okrožni komite KPS Dravograd 1944 - 1945, Okrožni komite KPS ter okrožni odbor OF Šalek - Mislinja 1944, Okrajni komite KPS ter okrajni odbor OF Črna - Mežica, itd.) V zbirki je tudi nekaj gradiva o vojaških partizanskih bolnišnicah na vzhodnem delu Pohorja t. i. Pavčkove bolnišnice. V zbirko so uvrščeni tudi predlogi za odlikovanja, popisi vojnih žrtev, popisi borcev. Sem pa so uvrščeni tudi osebni fondi Karel Prušnik - Gašper, Pavel Žaucer - Matjaž in Andrina Žaucer.

¹⁰ Vodnik po slovenskih muzejih, Ljubljana 2001, str. 148.

¹¹ Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 530 - 532 in mag. Marjan Linasi: Arhivsko gradivo v Koroškem pokrajinskem muzeju, Slovenj Gradec 25. 1. 2002.

4. ZBIRKA BOGDANA ŽOLNIRJA

Podarjena zbirka obsega 15 arhivskih škatel, zajema pa kopije originalov, besedila njegovih knjig, razprav in podobno.

5. ZBIRKA JAKOBA SOKLIČA

Zbirko, ki obsega 24 arhivskih škatel, je muzej kot strokovni skrbnik celotne Sokličeve zapuščine dobil od Župnijskega urada Slovenj Gradec.

6. ZBIRKA dr. ALOJZA BRATKOVIČA

Gradivo, ki obsega 14 arhivskih škatel, je muzej dobil v dar skupaj s celotno zapuščino.

7. ZBIRKA dr. LJUBE PRENNER

Zbirka, skupaj s predmeti, je bila podarjena muzeju ter obsega 13 arhivskih škatel.

8. ZBIRKA MAKSA KUNCA IZ MEŽICE

Zbirko je muzej odkupil od družine pokojnega Maksa Kunca, naravoslovnega fotografa. Od pisnega gradiva, ki obsega 3 arhivske škatle, so izredno pomembni njegovi dnevniki. Pisal jih je v angleškem jeziku, ko je živel in delal v Kanadi. Poleg pisnega gradiva obsega zbirka 3622 barvnih diasov - v glavnem malih živali in nekaj etnoloških zanimivosti iz okolice Mežice.

9. ZBIRKA NEKDANJE OBČINE RAZBOR

Fragmentarno spisovno gradivo v 6 arhivskih škatlah se nanaša na čas pred vojno, med vojno in po vojni.

10. ZBIRKA PLANINSKEGA DRUŠTVA SLOVENJ GRADEC

Obsega pisne dokumente o društvenem življenju in negative fotografij v glavnem na steklu. Muzeju je bila predana v hrambo.

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ

Pokrajinski muzej Ptuj, ustanovljen 1893, se ukvarja s preučevanjem ptujsko - ormoškega območja od prazgodovine do danes. Arhivsko gradivo, ki ga je zgodovinski oddelek pridobil z zbiranjem na terenu in z zapuščino, darilom ali nakupom, je urejeno po tematskih sklopih in shranjeno v 78 fasciklih. Večino gradiva je za oddelek zbrala kustodinja Vida Rojic.¹²

¹² Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 528 - 529 in Irena Mavrič: Popis arhivskega gradiva zgodovinskega oddelka PMP, Ptuj 7. 6. 2000.

1. Zbirka: **GRADIVO IZ PRVE SVETOVNE VOJNE**

Gradivo je fragmentarno ohranjeno, obsega en fascikel ter zajema pisma vojakov iz prve svetovne vojne z območja nekdanjega ptujskega okraja

2. Zbirka: **GRADIVO DO LETA 1941**

Gradivo, ki je shranjeno v 6 fasciklih, obsega posamezne dokumente in letake o komunistični dejavnosti na ptujskem območju, o dejavnosti buržoaznih strank in društev. Ohranjeno je nekaj dokumentov o skojevski organizaciji v Ptuju v letih 1938 - 1940, o Državni realni gimnaziji v Ptuju (v zvezi s procesom proti učencem skojevcem leta 1934), o Švabsko - nemški prosvetni zvezi, krajevne organizacije Ptuj. V zbirki pa so tudi zapisniki sej društev nemških visokošolcev v Ptuju.

3. Zbirka: **GRADIVO 1941 - 1945**

Gradivo okupatorjevega izvora je ohranjeno le fragmentarno v 8 fasciklih. Ohranjeni so posamezni listi iz vaških knjig (Dorfbuch) Ptuj in Markovci, nekaj glasil, plakati o ustreljenih talcih, zaporna povelja, živilske karte, indeks k ptujski zaporni knjigi, odpustnice, nekaj poročil orožniških postaj, nepopolna pa so tudi glasila Štajerske domovinske zveze.

4. Zbirka: **GRADIVO O NOG**

Tudi to gradivo v 13 fasciklih je ohranjeno samo fragmentarno. Zajema le osebne dokumente izgnancev, zapornikov in na smrt obsojenih, pisma internirancev, propustnice za politične aktiviste ter le nekaj okrožnic in poročil okrajnega komiteja KPS Ptuj, okrajnega odbora OF Ptuj in vaških odborov OF. Sem uvrščamo tudi dnevnik komandirja vojaške mobilizacijske postaje ptujskega okraja.

5. Zbirka: **TISKA**

Zbirka zajema tisk ilegalne ciklostilne tehnike KP Ptuj pred okupacijo (različni letaki, ki opozarjajo na nacistično nevarnost), tisk ciklostilnih tehnik ptujskega okraja med okupacijo (tehnika Lacko, tehnika Reš), partizanski tisk, ki je prihajal na ptujsko območje od drugod, tisk iz koncentracijskih taborišč (časopisi Jež za žico, Dachauski poročevalec itd.) ter propagandni tisk, namenjen sovražniku. Gradivo je zajeto v 18 fasciklih.

6. Zbirka: **SPOMINSKO GRADIVO**

Zbirka zajema življenjepise padlih, izjave borcev, političnih aktivistov in svojcev padlih ter topografske opise za kraje ptujsko - ormoškega območja. Obsega 28 fasciklov.

7. Zbirka: **PTUJSKO GLEDALIŠČE**

Gradivo v 2 fasciklih zajema sezname in tekste gledaliških predstav, plakate, scenske osnutke in gledališke liste.

8. Zbirka: OSEBNI DOKUMENTI

Obsega le 1 fascikel, zajema pa podarjene osebne dokumente ljudi iz vsakdanjega življenja (krstni listi, delavske in hranilne knjižice, članske izkaznice itd.).

9. Zbirka: ŠOLSTVO

Zajema razne učbenike, zvezke, šolska spričevala, pohvale itd.

POKRAJINSKI MUZEJ MURSKA SOBOTA

Ustanovil ga je leta 1955 Okrajni ljudski odbor v Murški Soboti, njegove korenine pa segajo v leto 1933, ko je bilo ustanovljeno Prekmursko muzejsko društvo. Ukvarja se s preučevanjem življenja ljudi v pokrajini ob Muri od prazgodovine do danes.¹³ Poleg zbirke (drobni tisk - letaki, plakati, tiski - knjige, molitveniki, učbeniki, kartografija - razni zemljevidi, fotografije, listine in dokumenti) in zapuščin - osebni dokumenti, osebni zapisi itd. (zapuščine: Janez Ziško, dr. Jože Pečan, Ivo Orešnik, Štefan Kuhar Pišta, Miro Štubel) hrani muzej tudi del podarjenega arhiva ZKO Murska Sobota in KUD Štefan Kovač. Prevezel pa je tudi arhiv ZZB Murska Sobota, ki zajema popise žrtev vojnega nasilja, fotografije, spomine udeležencev NOB in podobno.¹⁴

Pomemben del arhivskega gradiva med vsemi nearhivskimi ustanovami hranijo poleg zasebnih zbiralcev in domoznanskih oddelkov v knjižnicah tudi muzeji. Že bežen pregled arhivskega gradiva v muzejih ki jih obravnavam v prispevku, nam pokaže, da ima večina gradiva, ki ga hranijo, le značaj muzejskih arhivskih zbirk. Nekaj zaključenih arhivskih fondov in delov le - teh, ki so zlasti pomembni za proučevanje nemškega nasilja v okupacijski enoti Spodnja Štajerska, najdemo le v Muzeju narodne osvoboditve Maribor.¹⁵ Arhivske zbirke so v muzeje prišle največkrat ob pripravi študijskih prispevkov, publikacij in tematskih razstav ter so plod načrtnega, sistematičnega zbiranja gradiva na terenu. Na ta način smo rešili pred uničenjem in dokončnim propadom marsikateri zgodovinski dokument. Veliko omenjenega arhivskega gradiva pa je prišlo v muzeje tudi kot sestavni del daril, volil in nakupov. Zato v muzeju funkcionirajo v dvojni naravi: *kot arhivalije* na eni strani in *kot muzealije* na drugi strani. Glede na to jih v muzeju vpišemo v inventarno knjigo. Vpisi so skrajno natančni in premišljeni, zajemati pa morajo te podatke: inventarno številko, opis predmeta, njegov izvor, način pridobitve, stanje ohranjenosti in vrednosti ter njegove povezave z negativoteko, fototeko in povezave s konzervatorskimi posegi.¹⁶ Skratka te arhivalije obravnavamo kot muzealije. O vsaki poskušamo zbrati čimveč informacij, da lahko ob razstavi obiskovalcem z njo povemo zgodbo - to pomeni, da jo postavimo v prostor in čas, seveda ob upoštevanju pravil arhivske stroke. Vedno več je posameznikov, ki muzejem predajajo svoje osebne zbirke, ki poleg predmetov zajemajo tudi veliko osebnega dokumentarnega gradiva. Predano gradivo nam nudi po eni strani vir informacij o osebnem življenju tiste

¹³ Vodnik po slovenskih muzejih, Ljubljana 2001, str. 111.

¹⁴ Metka Fujs: Odgovori na vprašalnik o arhivskem gradivu v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota, Murska Sobota 7. 2. 2002; dopis poslan avtorici prispevka.

¹⁵ Janez Kopač: Razmejitev arhivskega gradiva med arhivi in muzeji, Argo XXIX - XXX, Ljubljana 1990, str. 32.

¹⁶ Jasna Horvat: Razvoj muzealstva na Slovenskem, Arhivi, letnik VIII, št. 1 - 2, Ljubljana 1985, str. 37.

osebe, po drugi strani pa njegovo aktivno vključevanje v razne delovne procese ter javno življenje. Svobodna izbira ustanove, ki ji zasebni lastnik arhivskega gradiva lahko podari, voli, proda ali izroči v hrambo gradivo kot depozit, je izključna pravica vsakega posameznika.¹⁷ Ne nazadnje pa se moramo zavedati tudi tega, da imajo poleg zgodovinskih oddelkov v kompleksnih pokrajinskih muzejih bolj ali manj obsežno arhivsko gradivo, ki je seveda različno po svojih zvrsteh (npr. fotografije, načrti, skice, zapiski terenskih obhodov, dnevniki arheoloških izkopavanj itd.) tudi drugi oddelki. Obravnavanje tega gradiva je raznoliko ter prepuščeno vsaki stroki posebej.

Arhivsko gradivo v vseh kulturnih ustanovah bi moralo biti javno, dostopno, tako uporabnikom kakor raziskovalcem, ob upoštevanju zahtev darovalcev, arhivskih in drugih zakonskih določil. Do danes še nimamo podrobnega pregleda arhivskega gradiva, ki ga hranijo muzeji v Sloveniji. Nekaj podatkov o arhivskem gradivu v muzejih nam podaja Vodnik po arhivih Slovenije iz leta 1965, novejši podatki o vrstah in količini arhivskega gradiva v slovenskih muzejih, ki so v popisih arhivskega gradiva v nearhivskih institucijah, pripravljeni za 10. zvezek publikacije Arhivski fondi in zbirke v SFRJ - SR Slovenija, pa niso bili objavljeni.¹⁸ Izjema je Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec, ki je objavil podrobna popisa zbirk Jakoba Sokliča in dr. Ljube Prenner v 2. in 3. Koroškem zborniku.¹⁹ Nujno potrebno je, da tudi muzeji pripravimo natančne popise muzejskih zbirk in zbirk arhivskega gradiva, ki bi bili objavljeni v t. i. tematskih inventarjih ali pa v specialnih vodnikih.

Uporabnikom arhivskega gradiva bi s tem dali splošne informacije o arhivski kulturni dediščini v Sloveniji, ne glede na to, katera ustanova jo hrani.

Muzeji, arhivi in knjižnice zbirajo gradivo izključno z namenom, da ga ohranijo naslednikom, javnost pa mora vedeti, kje lahko dobi gradivo za obravnavanje določene problematike. Vedeti mora kdo kaj hrani.

VIRI IN LITERATURA:

- *Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fasc. 392, Popis gradiva Muzeja narodne osvoboditve Maribor.*
- *Metka Fujs: Odgovori na vprašalnik o arhivskem gradivu v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota, Murska Sobota, 7. 2. 2002.*
- *Jasna Horvat: Razvoj muzealstva na Slovenskem, Arhivi VIII, št. 1 - 2, Ljubljana 1985, str. 35 - 39.*
- *Janez Kopač: Razmejitev arhivskega gradiva med arhivi in muzeji, Argo XXIX - XXX, Ljubljana 1990, str. 31 - 38.*
- *Antoša Leskovec: Od osvoboditve do danes, Petdeset let Zgodovinskega arhiva Maribor 1933 - 1983, Maribor 1983, str. 13 - 25.*
- *Marjan Linasi: Arhivsko gradivo v Koroškem pokrajinskem Muzeju, Slovenj Gradec, 25. 1. 2002.*
- *Irena Mavrič: Popis arhivskega gradiva zgodovinskega oddelka Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj, 7. 6. 2000.*

¹⁷ Vladimir Žumer: *K problematiki varstva arhivskega gradiva v arhivih, muzejih, knjižnicah in drugih kulturnih ustanovah, 19. zborovanje arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000, str. 17; dalje citiram V. Žumer n. d.*

¹⁸ V. Žumer: n. d., str. 21.

¹⁹ Valerija Grabner in Brigita Rapuc: *Arhivsko gradivo iz zbirke Jakoba Sokliča, Koroški zbornik II, Zgodovinsko društvo za Koroško, Slovenj Gradec in Ravne na Koroškem 1997, str. 172 - 203, in Brigita Rajšter: Dr. Ljuba Prenner (1906 - 1971) - arhivsko gradivo, Koroški zbornik III, Zgodovinsko društvo za Koroško, Slovenj Gradec in Ravne na Koroškem 2001, str. 214 - 237.*

- *Lojze Penič: Pregled arhivskih fondov in zbirk v arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Maribor, 10. 3. 1987.*
- *Lojze Penič: Žrtve druge svetovne vojne v občini Slovenska Bistrica, Zbornik občine Slovenska Bistrica II, Ljubljana 1990, str. 262 - 282.*
- *Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965.*
- *Vodnik po slovenskih muzejih, Ljubljana 2001.*
- *Zloženka Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1999.*
- *Vladimir Žumer: K problematiki varstva arhivskega gradiva v muzejih, knjižnicah in drugih kulturnih ustanovah, 19. Zborovanje arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000, str. 16 - 29.*

SUMMARY

ARCHIVAL MATERIAL AND FIELD RELATED PROBLEMS IN MUSEUMS OF NORTH-WESTERN SLOVENIA

Museums in Slovenia and all around the world usually keep archives in their collections, too. The majority of these records have the characteristics of museum collections. They were created during the preparation of different studies, publications and exhibitions and came to the museums as parts of gifts or legacies. Sometimes they were bought. In museums archival are treated like museum items. Therefore we try to collect as much information as we can, so that visitors will be able to know the story during their visit to the museum.

Archives in all cultural institutions including museums have to be public. Therefore we are obliged to prepare detailed descriptions of museum collections and their archival holdings and to publish them in inventories and guides.